

Natur i firkanter

Henrik Juel

I dag er vi vant til de flygtige naturoplevelser, hvadenten det er igennem stuevinduet, kontorvinduet, bil- eller togruden. Også på tv oplever vi naturen. Dette kapitel behandler de populære naturprogrammer på tv, som bringer os tæt på det fjerne og fremmede, savannen og oceanets dyb, det dramatiske, såvel som på det nære og idylliske.

Som de moderne mennesker vi er, er vi vant til at opleve naturen i rektangler: gennem bilruden, togruden, kontorvinduet, køkkenvinduet, i fjernsynet og på computeren – især når den går i skærmskåner.

Nogle kan så godt lide at se natur, at de på væggene mellem vinduerne i deres hjem har ophængt flere rektangler med natur i: landskabsmalerier, blomsterbilleder, impressionistiske åkander. Enkelte holder så meget af det, at de helst vil have naturen i tre dimensioner, og derfor anskaffer de sig gennemsigtige glaskasser med fisk i – ikke for at spise dem, kun for at betragte dem. Det er dejligt at få natur præsenteret i passende indramning og i små doser, som man kan kigge på. Natur er så dekorativ.

FRITIDSNATUR

Måske er det lidt vel firkantet af mig at tale om natur som noget, der kommer til os i form af rektangler eller som indrammede billeder? For

nogle gange er vi selvfølgelig også ude midt i naturen – og "natur" kan som bekendt betyde mange ting, men lige her kan det gå an at tænke på det som landskab, det udendørs, ude i det grønne, osv. Det sker jo f.eks., at vi standser på bilturen for at holde en pause. Og rasteplasser – især langs motorveje – synes anlagt efter, hvor der er den flotteste udsigt, gerne på en bakketop. Thi det bedste syn på naturen får man, når man er lidt hævet over den og ligesom kan overskue landskabet, tage et overblik over det hele. Nogle steder kan man endda få lov til at betale for at kigge i en kikkert eller gå op i et tårn. For som de højtudviklede dyr vi er, sætter vi virkelig mest pris på naturen, jo mere vi føler os hævet over den.

Vi går også ture i skoven, langs stranden, fisker ved en sø eller plukker blomster. Så er vi i naturen. Og det er som lystaktivitet, vi er på besøg i naturen, vi bruger den til hobby og rekreation. Men vi bor hjemme i huset eller lejligheden, eventuelt "inde" i byen. Vi bor ikke ude under åben himmel – kun undtagelsesvis, på en ferietur, eller hvis vi er socialt helt udstødte. Naturen er ikke vores hjem, men noget vi besøger og betragter. Naturen er ikke vores hjem, men noget fremmed – som vi dog alligevel mener på en eller anden måde også er vores hjem og altid har været det. Og helst altid skal være der. Måske lidt ligesom et barndoms-hjem, vi har forladt, men som vi godt vil gense af sentimentale grunde, gå lidt nysgerrigt rundt i, så vi kan undres og mindes og fantasere – et sted, hvor der helst ikke skal forandres for meget.

Natur er heller ikke noget, vi arbejder i. De fleste moderne landmænd er indendørs en stor del af tiden: De sidder bøje over deres regnskaber eller passer den animalske produktion inde i de effektive, klimakontrollerede bygninger. Eller de sidder inde i deres lydisolerede og air-conditionerede traktorer og kigger ud på sceneriet. Skovarbejderen går med høreværn og sætter tal på sin brændeproduktion, inden han hopper ind i førerhuset igen. Men det forhindrer hverken landmanden eller skovarbejderen i samtidig at sætte pris – uden kroner og ører – på natursceneriet omkring dem. For på ganske samme måde som for byboeren er naturen panoramaer, dekorative scenerier. Den er måske grundlag og sted for arbejdet, men den er derudover også æstetisk objekt, noget pænt og interessant, drømmestedet, som man kan kigge lidt på gennem sideruden og i pauserne.

Så når vi er "ude" i naturen, er det i fritiden. Eller man kunne sige, at natur i dag er et fritidstilbud. Eller, at den natur, vi har, er en fritidsnatur. Når vi ikke har fri, er naturen der stadig som tilbud, som vi bare ikke lige har tid til. Landskabet er derude og flimrer forbi som firkantede, indrammede syner, men vi er inde i bilen, toget, bussen, eller strider os frem på

cykel eller fodsåler. Og det vi direkte er optagede af, er at komme frem til noget vigtigt. Det virkelige liv, arbejdet, skolen, pligterne, alt det, hvori vi skal fungere, det er det, vi er på vej til. Naturen derimod, kører vi forbi, den får et sideblik, vi nyder måske synet kort, naturen i bakspejlet, forholder os æstetisk til udsigten et øjeblik, drømmer lidt om forår eller ferie eller kærlighed i det grønne, om at være fri og vild og løssluppen i skoven og elskoven. Vi sætter pris på naturen, synes vi selv, passerer den, og lader den bag os. Vi foretrækker at have naturen på afstand.

MEDIENATUR

Men måske er det alt for groft generaliserende, når jeg hele tiden skriver "vi"? "Vi" giver naturen et sideblik, "vi" foretrækker naturen lidt på afstand... Måske er det kun mig? I det moderne globaliserede samfund skulle vi jo gerne være så forskellige, så individualiserede, og det gælder vel også vores natursyn? Så jeg undtager gerne min læser, som sikkert har et helt andet, tæt, ægte og umiddelbart forhold til natur. Det er nok bare mig, som er så præget af arbejdsliv og transportform og boform og hverdagsliv, at jeg kun kan se naturen i den indramning.

Når det på den måde er det normale – for mig – at have et distance-ret, men dog venligt blik på naturen, er det ikke så underligt, at natur i medierne fungerer så fint. For mig, altså. Og dog, måske er jeg alligevel ikke så alene her? Visse serier og kanaler med natur-tv har stor international gennemslagskraft. Naturprogrammer på tv er – som de siger i branchen – fin "family viewing", ligger ofte i "prime time", og får gode tal i både "share" og "rating". Kort sagt: Det er populært med natur på tv. Og hvad afstand og oplevelsesform angår, er der jo heller ikke den helt store forskel på at se gennem en rude og at se på en skærm. Naturen var for det meste et fjernt syn, allerede før den kom på fjernsynet.

Fjernsyn og film og hvad vi ellers har af computerskærme foretager selvfølgelig en mediering – dvs. en formidling eller præsentation af natur via et medie (teknisk apparat til kommunikation), og derfor kan det fejlagtigt tolkes, som om vi dermed kom et trin længere væk fra landskabet, dyrene og blomsterne. Som om vi mistede det "umiddelbare" og ægte forhold. Men nu er, som ovenfor beskrevet, vores forhold til natur allerede distanceret og rektanguleret (firkantet). Det er sådan set det mest almindelige eller umiddelbare eller naturlige i vores kultur.

Naturprogrammer på tv, naturfilm og naturpanoramaer på computerskærmen giver os ikke lugten, smagen eller den fysiske berøring med

natur, men i første omgang kun noget til øjne og ører. Det er kun fjernsanserne, som betjenes. Men det svarer ganske til, at vi for det meste kun ser ud på naturen. Kører man i bil, tog, traktor eller lignende, er det ikke meget, man kan høre til naturen – så her har medierne deres chance. I naturfilm spiller lyden ofte en meget stor rolle – og den er næsten altid konstrueret i studiet. Visse lyde er selvfølgelig autentiske nok, men feltarbejdet foregår ofte under vanskelige forhold og filmes med tele på meget stor afstand, hvor lyden enten ikke kan fanges af mikrofonen eller i hvert fald kommer frem stærkt forsinket i forhold til billedsiden. Eller der filmes under vandet eller helt uden mikrofon. Derfor må lydsiden efterredigeres og ofte konstrueres og lægges på – ikke for at snyde seerne, men for at gøre alting tydeligere, mere instruktivt, mere oplevelsesfyldt, mere livagtigt og "naturligt".

Når lydsiden på naturfilm fungerer, så er det altså ikke, fordi det er "autentiske" optagelser, eller fordi filmen er en god "repræsentation" af naturen. Så er det, fordi filmen er en god præsentation af natur. Når vi ser skrubbudsens eller et eksotisk øglevæsen stikke sin lange tunge ud og snappe en flue til sig, så hører vi ofte et lille "smak" eller "slubr". Ikke nødvendigvis fordi der var sådan en lyd (slet ikke i slowmotion), men fordi det gør det mere levende, når den er der. Derfor lægges den på lydsporet. Selvfølgelig forsøger seriøse naturfilmfolk at komme tæt på den rigtige lyd, hvis der er en, men den rammer man sjældent uden omfattende brug af editering og computerredigering. Nogle gange kan udgangspunktet for en god naturlyd være, at man fumler lidt rundt med en plasticpose foran en mikrofon i studiet og så efterbearbejder, indtil den bliver "rigtig". Andre gange starter man selv elektronisk fra scratch eller går ind i basen af lydeffekter. Hovedsagen er, at det som resultat giver publikum til naturprogrammet fornemmelsen af at opleve noget ægte, levende og nærværende.

Så kan man sige, at det er "ligesom at være der selv" – hvilket dog er en lidt mærkelig frase, eftersom de fleste jo netop ikke plejer at være der selv, ikke i den almindelige danske natur, og slet ikke på savannen eller ved det undersøiske koralrev.

SANSENATUR

Høresansen og synssansen er vores to fjernsanser, og det er karakteristisk nok også disse sanser, som film og skærmediet benytter mest direkte. Synssansen er på en måde vores aller mest "distancerende" sans, idet vi jo

er i stand til at vælge, hvor vi vil se hen og ikke se hen, og vi kan endog vælge helt at lukke øjnene. Så vi kan i nogen grad kontrollere, hvad vi vil se, og om vi vil se.

Det kan vi ikke helt på samme måde med høresansen. Vi kan ikke vælge at lukke ørerne (jeg har prøvet, men kunne ikke). Vi kan heller ikke helt vælge, hvor vi vil "høre hen" (jeg har prøvet, men det var ikke meget, jeg kunne rokke eller rotere med ørerne), selv om man dog i nogen grad kan forsøge ved at koncentrere sig om en bestemt del af lydene, f.eks. fuglesangen i haven frem for bil-støjen fra vejen. Det kan lykkes nogenlunde, bl.a. fordi vi kan retningsbestemme lyd-kilderne i kraft af, at vi har to ører, og så mentalt udvælge lyde, som kommer et bestemt sted fra.

Den mekanisme bliver man hurtigt klar over, når man arbejder med lydoptagelser – stereomikrofoner og retningsbestemte mikrofoner kan løse en del af problemet, men generelt forsvinder retningsbestemmelsen, og rumfornemmelsen bliver fladere: Selv gode højtalere, stereo, surround-sound osv. har svært ved at gengive os fornemmelsen af at stå midt i et lyd-landskab.

For det meste kommer naturlydene til os hene fra fjernsynet, og det er kun fordi vi som seere kobler dem så velvilligt sammen med billedsiden, at det bliver til en "realistisk" enhed. Ser vi ikke på skærmen selv, men forsøger at lave noget andet, så er vi ikke i tvivl om, at lyden – som så sikkert er irriterende høj – kommer fra tv-apparatet, og ikke fra et landskab omkring os.

Men det er måske netop dette lidt "påtrængende" og ukontrollable eller uvilkaarlige ved vores modtagelse af lyden (at vi ikke kan lukke ørerne eller "høre væk", som vi kan med øjnene), som gør lydsiden så virkningsfuld, stemningsfuld og betydningsbærende. Derfor er lydbearbejdningen så væsentlig for filmiske medier (gælder også computerspil mv.), og også for naturprogrammer. Underlægningsmusik eller i det mindst indlednings- og afslutningsmusik sniges også ind, som regel uden at vi som "seere" lægger mærke til det – men så meget desto mere ville det føles, hvis musikken – og de betydninger og stemninger som den tilbyder os – manglede i et program.

Af de fem sanser, vi traditionelt taler om, tager lugtesansen, følesansen og smagsansen sig af vores nærområde, og karakteristisk nok er disse nær-sanser ikke direkte medvirkende i mediernes præsentation af natur: Vi ser og hører fra skærmen, men vi kan ikke lugte noget – det skulle da lige være støv, hvis fjernsynet ikke har været brugt længe! Vi føler ikke noget (den taktile sans), f.eks. ikke vinden i håret, græsset om fødderne, regnen

i ansigtet. Og vi smager ikke noget – i hvert fald ikke noget, som er en del af programmet! Så de tre nærsanser (berøring, lugt og smag – og smag er endda så meget nær-sans, at den jo nærmest er indvendig) er ikke aktive her i mediepræsentationerne af natur. Og det er jo så ganske på linje med, at vi normalt kun "ser ud" på natur og måske hører lidt i forbifarten. Så man kan bestemt ikke beskylde tv eller beslægtede medier for kun at give os andenhånds oplevelser, eller svage gengivelser, eller ikke-autentiske erfaringer – ikke, hvis der deri skulle ligge, at vi normalt har en rig, autentisk og saftig naturoplevelse helt ind i krop og sjæl, som fjernsynet kun dårligt kunne gengive.

Så spørgsmålet er, om ikke medierne, netop fordi de er medier, kan tilføje noget, og faktisk tilføjer meget, til den normale moderne naturoplevelse? Medierne introducerer eller præsenterer os måske for natur, som vi ikke kendte, og medierne bringer os måske "nærmere" naturen, beriger os med stærkere naturoplevelser?

Hvad lydene angår, er det som sagt tydeligt, at her sker der en kraftig udvælgelse, tilrettelæggelse og konstruktion, alt sammen med det formål at gøre filmen eller programmet rigere, mere nærværende. På en måde anbringer den gode naturfilms-editor os publikummer på en meget privilegeret lytteplads, et sted, hvor vi kan høre alt, hvad der foregår (og mere til), hvilket vi faktisk ikke er vant til. Selv uden for bilen er der normalt en masse bil-støj m.m. på naturens egen lydside, også selv om man går meget langt ud i skoven. Men på naturprogrammerne har man dygtigt filtreret den værste kulturstøj væk.

SOFANATUR

Men også hvad udsynet, udsigten og indsigten angår, så placerer film og tv-programmer os i meget privilegerede positioner. Vi overskuer savannen fra en flyver, vi ser nærbilleder fra rovfugle-reden højt oppe i træet, vi følger myren eller muldvarpen i dens underjordiske aktivitet. Vi bliver på den måde udstyret med et guddommeligt, allestedsnærværende blik og overblik.

Og ikke nok med at vi ser med fantastiske øjne, som både kan zoome og frame (indramme dekorativt med forgrund og baggrund f.eks.) og fokusere på rette sted, minsandten om ikke det også er lige på rette tid. Vi ser netop de dramatiske højdepunkter i det, som vel ellers bare er langvarigt og kedeligt. At ruge æg ud f.eks. Der er mange timer og dage, hvor der ikke sker noget, og det er jo ikke ligefrem drama, der rykker.

Men det bliver vi sparet for at se alt sammen, vi ser kun højdepunkterne, det bedste af det bedste. Vi ser rovfugleungen på vej ud af ægget, og selv den halve time, som det måske faktisk tager, er dygtigt klippet ned til tredive sekunder max.

Filmiske medier kan på den måde gøre alting meget mere levende, dynamisk og dramatisk. Det bliver spændende, fordi kamerabevægelser, klipning mv. appellerer – i hvert fald indirekte – til vores "sanser" for balance og bevægelse. Vi sidder ganske stille i sofaen – og alligevel kommer vi langt omkring, pludselig er vi tæt på noget, så svæver vi rundt højt oppe, nu sniger vi os gennem græsset. Det giver en meget produktiv modstrid mellem det, vi ser og hører med øjne og ører (at vi bevæger os rundt i landskabet i spring), og det vores krop i øvrigt fortæller, nemlig at vi sidder ganske stille på vores flade hjemme i stuen. Det giver en dynamik i oplevelsen af de givne emner, naturfilmene bliver spændende, nogle gange måske ligefrem kropsligt anspændende.

De filmiske medier med bevægende billeder og dynamisk lyd har her nogle meget stærke dramaturgiske virkemidler. Det fascinerende ved "levende billeder" er ikke kun, at der er noget, der bevæger sig "på" billederne, men også at vi som iagttagere tilsyneladende bevæger os, eller i hvert fald får en fornemmelse som om vi bevægede os, via kamerabevægelser som zoom, panorering, "travel", "tilt", håndholdt osv., samt via klip i nær og fjern, tid og sted.

Det effektfulde ved filmiske medier, eller – kunne jeg sige – det, som er de levende billeders sande natur, er ikke kun at motivet bevæger sig inden for billedrammen, men nok så meget at indramningen bevæger sig i forhold til motivet. Der skiftes synsvinkel, afstand, indstilling. Og det gælder både for det, som ses, og det, som høres: Også på lydside gælder, at det er en "levende lyd", ikke kun fordi lydene skifter "foran" mikrofonen, men også fordi mikrofonen flyttes, skifter position og rum, og fordi hele lydbearbejdningen med klip, effekter og justeringer flytter rundt på og bestemmer den position, bevægelse og dynamik, vi som lyttere kommer til at opleve.

Samtidig kan billedsiden og lydside arbejde dramatisk og stilistisk sammen, f.eks. ved at uhyggemusik spiller op til en tilsyneladende idyllisk billedside. Kort fortalt er "de levende billeder" (film, tv og computer) altså så levende, fordi de "flytter rundt" på os som seere og lyttere. Endnu en gang sidder vi stille, men transporteres alligevel rundt – også følelsesmæssigt – denne gang med filmmediet som køretøj. Tv (og internettet mere og mere) er et glimrende rejsemiddel og velegnet til naturudflugter.

Tilmed har naturfilmsfolkene som regel også været så flinke at konstru-

ere en lille historie for os på den måde, at vi ikke bare ser tilfældige optagelser fra skoven eller savannen, men vi ser et sammenhængende handlingsforløb med begyndelse, midte og slutning. Ofte følger vi nogle hovedpersoner, som gennemgår en udvikling, ganske som i en traditionel hollywoodfilm, denne gang er det bare løvemor eller vortesvinet, som er i centrum. Kan naturfilmfolkene ikke finde på andre dramatiske historier (gerne noget med en krise, sult, tørke, fjender som angriber, den bortkomne unge som kun måske klarer sig), så kan de altid gribe til den gode naturlige cyklus: Programmet viser et døgn, eller et år med skiftende årstider, regn og tørke, eller måske et generationsforløb: Løveungerne fra begyndelsen af programmet når til slut til selv at blive voksne og "stifte familie", cirklen sluttes, harmonien genoprettes.

På den måde tilbyder programmerne os nogle forløb, som bliver mere end forløb, det bliver til historier, fortællinger, helheder, vi som tilskuere kan bruge som modeller, noget som rummer perspektiv på tilværelsen, tilbyder en fortolkning, måske en morale, værdier.

Naturprogrammer på dansk tv spænder vidt fra hjemmeproducerede haveprogrammer, hvor værten går rundt og snakker hyggeligt til kameraet og tydeligvis henvender sig til danskere, og til importerede safari- og undervandsprogrammer med et mere internationalt sigte. For alle gælder det, at normer og værdier sættes i spil i programmerne, såvel i udvælgelse af emner, som i valg af stil, fortælleform, redigering og speak. Det ville være unaturligt andet, for også naturprogrammer er en del af den kultur og de samfundsmekanismer, som de udspringer af og indvirker på. Ideologi – eller om man vil: "Diskurser" om vores liv, køn, krop, samfundsmæssighed, moral og normer – er en selvfølge i programmer, som tilsyneladende ikke handler om os, men om det andet, om natur.

Det er måske tydeligst at mærke, når familieideologi eller køns- og sexopfattelser i et amerikansk eller britisk program skurer imod almindelig dansk opfattelse. Men også fokuseringen på og omtalen af "alles kamp mod alle", "junglelov", "æd eller bliv ædt" rummer ideologi i form af en naturalisering af politisk-økonomisk liberalisme. I forbindelse med nogle naturprogrammer fremhæves det teknisk avancerede ved selve optagelserne: Her bliver teknikken næsten mere spektakulær og respektindgydende end naturen. Og den rare danske skolelærertype, som fortæller, hvor dejligt det er at have masser af purløg i sin have, formidler også holdninger til natur, præsenterer værdier og udlægninger af, hvad der er vigtigt her i livet: At holde ukrudt borte, kultivere, så og høste sit eget, være rodfæstet i sine gummistøvler og i kontakt med muldjorden, leve med enkle og ikke-fremmedgørende arbejdsopgaver. Man kan være enig eller uenig

med naturprogrammernes forskellige værdisæt, men overse, at der er værdier på spil, kan vi kun, så længe vi ser uden at reflektere.

Når vi sætter os til rette ved medieskærmen for at se natur, så er vi allerede vant til at se på den via transportmidlernes og bygningernes og hele det moderne samfundslivs vinduer og indramninger som noget fjernt, men pænt. Medierne bringer os nærmere naturen, vi kommer længere omkring, ser og hører bedre, får gode og dramatiske historier, en rar vært tager os ved hånden og speaken bekræfter gennemgående traditionelle og velkendte værdier i vores kultur. Død, sex og legesyge løveunger fås i passende små doser. Og heldigvis behøver man ikke tage stilling til det hele, man kan stadig drømme og associere, næsten som man selv vil, mens man ser naturflimrer. Helt uden at anstrenge sig. Det er rart, naturligvis.

Så naturen er bedst på tv.

Gad vide, om det en gang bliver sådan, at vi kun kender naturen fra medierne? I vejruddisgerne på tv, i radioen og på nettet er de allerede begyndt at fortælle os, hvordan vejret er lige nu, der hvor vi er.